

УПРАВЛІННЯ ФІСКАЛЬНИМИ РИЗИКАМИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Проаналізовано управління ризиками державних фінансів в Україні, розглянуто іноземний досвід у період кризових явищ і на його основі запропоновано шляхи вдосконалення. Розглянуто інструменти пом'якшення фіскальних шоків у кризові періоди та визначено інструменти, які використовуються у світовій практиці. Фінансово-економічні кризи стали очевидним показником того, які інструменти готові використовувати різні держави залежно від рівня їх економічного розвитку та ступеня впровадження управління ризиками у фіскальні процеси. Охарактеризовано країни шляхом використання таких бюджетних інструментів: застосування фіскальних правил; здійснення бюджетних видатків соціального характеру; надання стимулів інноваційно-інвестиційного характеру. Вдосконалено ризик-орієнтований метод у системі державних фінансів в умовах нових непередбачуваних викликів, запропоновано заходи вдосконалення в управлінні державними фінансами в Україні в умовах війни.

Ключові слова: управління ризиками, фіскальні ризики, державний бюджет, бюджетні видатки, бюджетна прозорість, фіскальні правила.

Вступ. Стан державного бюджету є одним із найважливіших факторів макроекономічної стабілізації. На його формування суттєво впливають ризики, які пов'язані з макроекономічною ситуацією із накопиченим державним боргом, державними гарантіями, діяльністю суб'єктів господарювання в державному секторі економіки тощо. В умовах економічних негараздів виникають фінансові ризики, що пов'язані з покриттям додаткових втрат держави, зокрема втрат, спричинених військовими діями.

Мета статті – проаналізувати поточний стан управління фіскальними ризиками Державного бюджету України в умовах війни та надати рекомендації щодо його вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні вчені І. Лютий, В. Кравченко, І. Луніна та К. Бліщук дослідили теоретичні й практичні питання управління ризиками у системі формування державного бюджету. Дослідники у сфері публічних фінансів А. Даниленко та І. Зимовець розглядали фактори, що створюють ризики стабільності державних фінансів України, механізм запобігання загрозам економічній безпеці України досліджували науковці О. Рожко, О. Тригуб та З. Варналій, шляхам підвищення ефективності заходів контролю для запобігання ризикам у системі державних фінансів присвятили свої праці Н. Медведкова та Н. Дрозд. Результати цих досліджень свідчать, що політика управління ризиками державного бюджету України виявилася далеко не такою ефективною, як очікувалося. Віддаючи належне розробкам вітчизняних вчених-економістів зазначимо, що деякі питання потребують додаткових досліджень, особливо в умовах війни.

Методологія дослідження. Методи теоретичних узагальнень застосовано для вивчення та систематизації ризиків у системі державних фінансів і державній концепції забезпечення економічної безпеки [4; 11; 12]. О. Іваницька визначила основні підходи до управління фіскальними ризиками, що застосовуються у вітчизняній практиці фінансового управління та в розвинених країнах світу [9]. Дослідники Л. Рябушка, Т. Кубах, І. Павленко розглянули сучасні підходи до управління фіскальними ризиками: методологія та практика [17]. Для визначення

видів й елементів державного фінансового контролю з метою запобігання ризикам у системі державних фінансів використано системний підхід [6]. Деякі автори використовували концептуальні підходи до сутності ризиків у системі державних фінансів [4; 7; 11; 12]. Системно-структурний аналіз застосовано під час дослідження пріоритетів у забезпеченні економічної безпеки національної економіки [3]. Для характеристики різних видів ризиків у системі державних фінансів використовували групування та табличний метод [3; 7; 11].

Для досягнення мети цієї роботи було використано загальнонаукові та спеціальні методи, такі як:

- Структурно-функціональний метод (для розкриття механізму управління ризиками в системі державних фінансів). Ми використали цей метод для виявлення механізму впливу ризиків публічних фінансів на основні показники системи державних фінансів. По-перше, ідентифікували ризики системи державних фінансів, виявили їхній взаємозв'язок у межах однієї системи, згрупували та визначили ступінь їх впливу на показники державних фінансів (рис. 1). Окресливши слабкі сторони системи публічних фінансів, ми визначили напрями розробки рекомендацій щодо мінімізації цих ризиків.

- Метод порівняння (для порівняння основних показників системи державних фінансів України та інших країн). Цей метод використовувався під час огляду макроекономічних ризиків і порівняння країн за індексом відкритості бюджету. Він дав змогу виявити, що для запобігання негативному впливу факторів на фінансову систему країни уряди багатьох країн використовують фіскальні правила. Ми детально розглянули фіскальні правила за країнами для аналізу та розробки рекомендацій для України.

Для розуміння прогресу, досягнутого українським урядом у виконанні показників державних фінансів, ми дослідили динаміку за останні роки, що дало змогу зрозуміти недоліки й ризики системи державних фінансів. Це також дає можливість розробити рекомендації щодо заходів в управлінні державними фінансами.

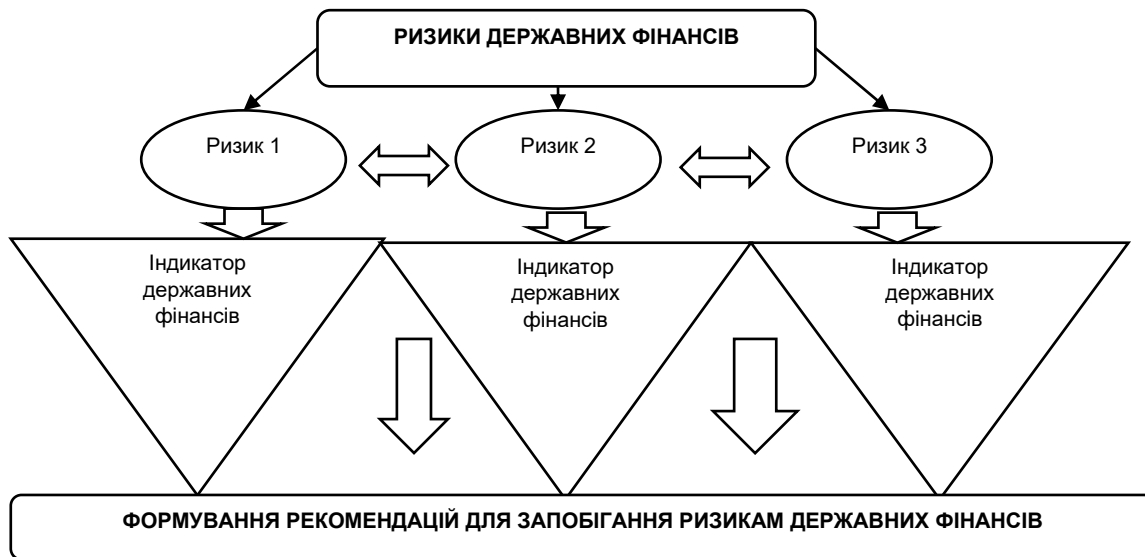

Рис. 1. Структурно-функціональний метод у системі державних фінансів

Джерело: розроблено авторами.

Виклад основного матеріалу. Під ризиками у сфері державних фінансів розуміють імовірність відхилення обсягів державних доходів, видатків і запозичень від їхніх очікуваних обсягів протягом окремих бюджетних періодів на один, три і більше років.

Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України "Про схвалення Стратегії підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки" від 27 травня 2015 р. № 662-р, існує низка фіскальних ризиків для функціонування державних підприємств, які зумовлені: 1) зміною макроекономічних умов, що впливають на діяльність суб'єктів господарювання; 2) низькою фінансовою дисципліною державних підприємств, що призводить до виникнення потенційної необхідності відшкодувати свої збитки з бюджету; 3) наявністю заборгованості державних підприємств, що забезпечено державними гарантіями; 4) іншими зобов'язаннями таких підприємств, включно із заборгованістю з виплати заробітної плати.

У документі, опублікованому Світовим банком, фіскальний ризик визначається як джерело фінансового стресу, з яким уряд може стикнутися в майбутньому [8]. Водночас фіскальні ризики особливо пов'язані з непередбаченими зобов'язаннями, що виникають переважно внаслідок політичних рішень і фіскального опортунізму, щоб уникнути складних адаптацій та непопулярних структурних реформ.

Ще одне трактування фіскальних ризиків, яке міститься в дослідженні фахівців International Monetary Fund, стосується потенційної різниці між фактичними й очікуваними фіскальними результатами, наприклад із погляду бюджету баланс або обсяг державного боргу [19], або можливі відхилення фіскальних змінних на рівні, що очікувалося на момент прийняття бюджету або його прогнозу. Дослідник С. Гасанов [7] вважає, що фіскальні ризики можна поділити на дві великі групи: 1) внутрішні ризики фіскальної системи; 2) ризики, які мають зовнішнє походження, зокрема й за межами країни.

Відповідно до цієї концептуальної моделі ризику визначення рівня безпеки сектору державних фінансів визначається за такими складовими.

1. Умовно стаціонарний компонент, до складу якого входять показники рівня боргової залежності держави, її фіскальної спроможності виконувати зобов'язання з погашення основного боргу (сума боргу визначається відношенням державного боргу до державних доходів і часткою зовнішнього боргу в загальній сумі державного боргу); показник рівня економічного розвитку; показники діяльності уряду; показники якості інституційного середовища; показники рівня державного перерозподілу ВВП.

2. Динамічна складова, що визначена на основі трьох груп ризиків, здатних знизити рівень безпеки у секторі державних фінансів у короткостроковій перспективі. Це, зокрема:

- валютні ризики (ризик знецінення національної валюти), що виникають у разі погіршення показників платіжного балансу і зростають зі збільшенням загального зовнішнього боргу країни, і навіть державний зовнішній борг;

- ризики недоотримання державних доходів, що утворюються під дією об'єктивних чинників та під час зростання рівня тіньової економіки, що призводить до ухилення від сплати податків. Показники ризиків недоотримання в державні доходи – це рівень тінізації економіки та фінансовий стан реального сектору, що оцінюються на основі показників рівня боргової залежності підприємств реального сектору, зростання обсягів продажів і рентабельності власного капіталу. Проявляється ризик недоотримання державних доходів у разі відхилення бази від її прогнозованого рівня, погіршення платоспроможності підприємств через зростання боргової залежності та зниження рівня прибутковості;

- ризики зростання державних видатків, які формуються у зв'язку з імовірним перевищенням фактичних обсягів державних видатків понад заплановані у разі внесення змін до бюджетів, що визначається за показником незапланованих державних витрат.

Відомо багато поглядів на визначення ризик-орієнтованого управління, хоча всі вони мають схожі складові. Державні фінанси в Україні чутливі до кількох значних фіскальних ризиків, які включають ризики, пов'язані з державними підприємствами й управлінням державним майном; державний борг і державні гарантії; фінансовий

сектор; конфігурацію макроекономічної ситуації. Ці ризики також називають фіскальними ризиками, і вони є факторами, які можуть призводити до відхилення

доходів, витратків, дефіциту державного бюджету та державного боргу від запланованих показників (рис. 2).

Рис. 2. Види ризиків у сфері публічних фінансів

Джерело: розроблено авторами.

На надійність фіскальної політики негативно впливає відсутність комплексної системи управління для цих ризиків, що має негативні наслідки для стійкості державного боргу та ефективного розподілу державних ресурсів відповідно до пріоритетів державної політики.

1. Макроекономічні ризики. Макроекономічний прогноз, на який спирається розрахунок показників бюджету 2023 р., є більш песимістичним порівняно з прогнозом НБУ. Так, НБУ очікує глибше падіння економіки у 2022 р. та більш потужне її відновлення в 2023 р. (табл. 1).

Таблиця 1. Порівняння прогнозу макропоказників уряду та НБУ

	2022		2023	
	КМУ	НБУ	КМУ	НБУ
Зростання реального ВВП, %	-33,2	-37,5	+4,6	+5,5
Дефлятор ВВП, %	+28,3	+24,5	+30,7	+25,0
Номинальний ВВП, млрд грн	4680	4540	6399	5990
ІСЦ, грудень до грудня, %	+30,1	+31,0	+30,0	+20,7
Середньомісячна ЗП, % р/р(номинальна)	+0,1	-13,5	+32,0	+36,3
(реальна)	-23,1	-26,9	+1,0	+6,7
Рівень безробіття, %	27,9	28,9	28,2	+27,0
Експорт товарів і послуг, % р/р	-29,8	-35,0	+9,1	+20,8
Імпорт товарів і послуг, % р/р	-9,9	-12,2	+1,0	+9,5

Джерело: [22].

Як наслідок негативного впливу війни, дефіцит бюджету заплановано в розмірі 20 % ВВП та переважну частину потреб у фінансуванні уряд планує залучити із зовнішніх позик і грантів, а залишок – за рахунок внутрішніх позик, приватизації та інших джерел (табл. 2).

З 2014 р. економіка України функціонує в умовах гібридної війни, яку веде Російська Федерація проти України, однак масові військові дії держави-агресора на території України створили нові надзвичайні виклики, а саме:

- неотримання фінансової допомоги від міжнародних фінансових організацій і країн-донорів може призвести до додаткової грошової емісії, скорочення бюджетних витратків, що негативно позначиться на обсягах економічного попиту та виробництва і додатково вплине на динаміку цін;

- невизначеність щодо тривалості й інтенсивності військового конфлікту між Україною та Російською Федерацією, що може призвести до подальшого вимушеного переселення населення, продовження руйнування життєво важливих об'єктів інфраструктури й збільшення втрати економічного та виробничого потенціалу;

- втрати посівів унаслідок знищення Російською Федерацією полів і місць зберігання врожаю, що призведе до скорочення виробництва продовольчих культур та сільськогосподарського виробництва, що, *по-перше*, призведе до зменшення експорту й валютних надходжень від експорту, а, *по-друге*, також дефіцит продовольства на внутрішньому ринку і зростання споживчих цін на продукти харчування.

Таблиця 2. Показники системи державних фінансів

Показники	Млрд грн			У % до ВВП			У % до попереднього року		
	2021	2022	2023	2021	2022	2023	2021	2022	2023
	факт	план	проєкт	факт	план	проєкт	факт	план	проєкт
Доходи	1295,6	1422,2	1278,8	23,7	30,4	20,0	+20,5	+9,8	-10,1
Податкові надходження	1107,1	1204,1	1156,0	20,3	25,7	18,1	+30,1	+8,8	-4,0
ПДВ	536,5	608,8	596,3	9,8	13,0	9,3	+74,1	+13,5	-2,0
Податок на прибуток	147,8	170,0	132,0	2,7	3,6	2,1	+35,9	+15,1	-22,4
Частина прибутку ДП	28,5	113,0	7,3	0,5	2,4	0,1	-59,7	+у 3 рази	-у 16 разів
Видатки	1490,3	2648,1	2513,9	27,3	56,6	39,3	+15,7	+77,7	-5,1
Оборона	127,5	632,6	870,0	2,3	13,5	13,6	+5,9	+у 4 рази	+37,5
Соціальна сфера	574,5	701,6	647,3	10,5	15,0	10,1	+14,8	+22,1	-7,7
Інвестиції	134,4	97,9	95,0	2,5	2,1	1,5	+41,6	-27,2	-2,9
Обслуговування боргу	155,3	170,6	330,7	2,8	3,6	5,2	+28,7	+9,8	+у 2 рази
Дефіцит (+гранти)	-199,2	-1239,2	-1280,1	-3,6	-26,5	-20,0	-8,9	+у 5 разів	+3,3
Зовнішні позики та гранти	111,8	753,1	1497,4	2,0	16,1	23,4	+6,6	+у 6 разів	+у 2 рази
Внутрішні позики	66,6	475,2	-225,3	1,2	10,2	-3,5	-55,4	+у 6 разів	-
Інші джерела	20,9	11,0	8,0	0,4	0,2	0,1	-	-47,3	-27,6
Національний ВВП	5459,6	4680,2	6399,0	100	100	100	+30,2	-14,3	+36,7

Джерело: [22].

2. Ризики, пов'язані з державним боргом та державними гарантіями. У зв'язку з погіршенням роботи підприємств державного та комунального секторів економіки через війну, у 2023 р. для цих підприємств наявний ризик невиконання такими суб'єктами своїх зобов'язань

перед кредиторами за запозиченнями, залученими під державні гарантії, перед Міністерством фінансів України як кредитором, за кредитами, залученими державою від міжнародних фінансових організацій (рис. 3).

Рис. 3. Державний прямий борг (млрд грн та % ВВП)

Джерело: [22].

Значний дефіцит та переважно позичкове його фінансування призведуть до швидкого накопичення державного боргу. Граничне значення державного прямого боргу на 2023 р. передбачено у розмірі 6,4 трлн грн (100,1 % ВВП), а перевищення значення у понад 60 % ВВП є загрозливим рівнем державного боргу.

Отже, серед можливих ризиків у наступному році доцільно виокремити такі:

По-перше, у 2023 р. є значна вірогідність настання гарантійних випадків за зобов'язаннями ПАТ "Державна продовольчо-зернова корпорація України", а також ризик щодо виконання Укравтодором боргових зобов'язань. Водночас наявний ризик невиконання КП "Дніпропетровський метрополітен" зобов'язань перед Мінфіном як кредитором зі сплати відсотків за кредитами та плати за надання кредитів, залучених державою загальним обсягом 17,1 млн грн, а також високий ризик невиконання КП "Харківський метрополітен" відповідних зобов'язань у 2023 р. загальним обсягом 40,33 млн грн.

Крім того, наявний квазіфискальний ризик у зв'язку із можливим невиконанням зобов'язань представниками малого й середнього бізнесу. Так, протягом 2023 р. в межах проєктів із ЄІБ банки-посередники мають сплатити Мінфіну 10 727,54 млн євро в рахунок погашення основного боргу та відсотків за ним. Також у межах реалізації спільних зі Світовим банком проєктів, для реалізації яких залучені кредитні кошти під державні гарантії, АТ "Укр-ексімбанк" протягом 2023 р. має виконати зобов'язання перед МБРР в сумі 858 464,3 млн грн.

По-друге, підвищення облікової ставки НБУ є також додатковим тягарем для суб'єктів господарювання державного сектору у муниципалітетів, у портфелі яких є кредити, прив'язані до облікової ставки НБУ, зокрема гарантовані державою. Надалі це може призвести до дефолтів та відповідно додаткових непередбачуваних видатків державного бюджету. До того ж збільшення облікової ставки НБУ і темпів інфляції призведе до додаткових видатків держбюджету з обслуговування державного боргу 2023 р.

По-третє, варто зауважити, що скорочення обсягів надходжень податкових платежів до бюджету й термінові потреби в покритті значних поточних витрат країни в умовах війни створюють значні фіскальні ризики державного бюджету – призводять до зростання дефіциту державного бюджету та державного боргу.

3. Ризики, пов'язані з діяльністю суб'єктів державного сектору. Державні підприємства гостро відчули на собі всі негативні наслідки війни в країні, що призвело до погіршення їхнього фінансово-економічного стану. Виникнення нових викликів у діяльності державних компаній призвело до таких негативних наслідків: втрата активів та трудових ресурсів, недостатність обігових коштів і, значить, зростання потреби в залученні додаткових ресурсів; значне скорочення обсягів виробництва та реалізації; значне зростання цін на енергоносії, сировину й матеріали; проблеми з логістикою та її здорожчання; втрата ринків збуту.

Державні компанії понесли вагомі втрати через негативні наслідки війни, зокрема через руйнування виробничих активів і загрозу життю працівників. До цього списку також доцільно додати погіршення платоспроможності та зростання заборгованості, погіршення й здорожчання логістики, що, як наслідок, призводить до обмеження діяльності.

Через зростання кібератак на сайти державних органів влади та державних підприємств доступ до багатьох із них обмежений. Недостатній доступ до звітної інформації державних компаній ускладнює здійснення оцінки фіскальних ризиків, пов'язаних з їхньою діяльністю. У такому разі можна користуватися лише певними оцінками щодо загального фінансового стану окремих державних компаній, кардинальних змін, що відбулись в умовах їх функціонування, та впливу на їхні фінансові результати.

Отже, в Україні існують надмірні фіскальні ризики, які пов'язані з діяльністю державних компаній, через низку причин, а саме: невизначеність щодо тривалості та характеру розвитку війни, реальних наслідків війни в далекодальній перспективі, а також можливість відновлення воєнних дій до моменту створення якісно нової, яка надійно функціонує, колективної системи безпеки.

4. Ризики, пов'язані з фінансовим сектором. Хоча наразі банківська система України успішно протистоїть новим викликам, що підтверджує високий обсяг вільної ліквідності банківської системи, проте зростання чистих кредитів бізнесу в національній валюті з початку війни забезпечено насамперед програмами підтримки. Саме тому масове кредитування бізнесу сьогодні уявляється можливим лише в разі розширення програм державної підтримки.

Одним із ключових ризиків залишається кредитний ризик, а його реалізація – найбільша загроза для сектору, і за очікуваннями НБУ банки втратять мінімум 20 % кредитного портфеля через війну і, як наслідок, фінансово-економічну кризу. Під найбільшим ризиком перебувають заставні кредити, видані на тимчасово окупованих територіях та на територіях, де ведуться активні бойові дії. Через знищення заставного майна у вигляді житла й автотранспорту, а також погіршення платоспроможності населення, значна частка кредитного портфеля банків може стати непрацюючою.

В умовах невизначеності та, відповідно, неможливості розрахунку розміру понесених матеріальних втрат банки вимушені формувати значні обсяги резервів за кредитними збитками, що також суттєво позначиться на рівні прибутковості банків.

За інформацією Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у період воєнного стану спостерігається постійне зростання ризиків банкрутства банків. Хоча заходи з боку держави та НБУ значно пом'якшують наявні ризики шляхом уведення стовідсоткової гарантії на вклади фізичних осіб, після завершення військового стану є вірогідність реалізації ризиків банкрутства банків.

За опитуванням топ-менеджерів фінансових установ, що проводилося в листопаді 2022 р. за участі керівників 22 банків, 11 страхових та трьох інвестиційних компаній, війна з Росією створює дуже високі ризики. Суттєво підвищилися ризики рівня економічної активності, шахрайства та кібернетичних загроз – вони входять до п'ятірки найбільших загроз.

Топ-менеджери фінансових установ України дещо поліпшили власні оцінки поточного стану фінансового сектору. Частка тих, хто оцінив його стан як поганий чи дуже поганий, становить 17 %. Проте три чверті респондентів сприймали поточний стан фінансового сектору як задовільний.

Більшість опитаних зауважили на погіршенні стану фінансового сектору за останні шість місяців. Водночас очікування щодо подальшого розвитку фінансового ринку поліпшилися. Частка респондентів, що очікують погіршення стану фінансового сектору в наступні пів року, скоротилася майже вдвічі до половини опитаних і приблизно 43 % респондентів не очікують змін (рис. 4).

5. Ризики, пов'язані із соціальною сферою. Першочергове фінансування видатків у поточному році спрямовано на військові цілі, підвищення обороноздатності країни та здійснення найнеобхідніших соціальних видатків, що забезпечують підтримку населення, яке постраждало від війни.

По-перше, у 2022 р. відбулися фіскальні ризики, пов'язані з невиконанням планових показників власних надходжень Пенсійного фонду через зменшення чисельності найманих працівників і недосягнення запланованих темпів зростання фонду оплати праці: зростання заборгованості зі сплати ЄСВ та відшкодування пільгових пенсій; зниження рівня платоспроможності підприємств, установ, організацій у частині сплати обов'язкових страхових платежів у зв'язку зі зменшенням доходів, припиненням діяльності внаслідок військової агресії Російської Федерації, проведенням бойових дій та уведенням воєнного стану на території України. Тенденція до зростання заборгованості Пенсійного фонду за позиками, наданими з єдиного казначейського рахунку на покриття тимчасових касових розривів, зберігається й надалі.

По-друге, за даними Міністерства соціальної політики, є високий ризик зростання заборгованості з виплати матеріального забезпечення за страхуванням у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності через зменшення надходжень від суми єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Отже, втрати дохідної частини бюджету Фонду соціального страхування України внаслідок недонадходження коштів від суми єдиного внеску до кінця 2022 р. можуть становити 4,2 млрд грн.

Крім того, у зв'язку із запровадженням воєнного стану відбулося суттєве зменшення надходжень до Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття. До кінця року очікується збільшення кількості зареєстрованих безробітних до 762 тис. осіб, проте їхня кількість буде меншою порівняно з минулим роком. Така ситуація пояснюється значною кількістю громадян, які через військові дії не можуть звернутися в Державну службу зайнятості. Тому рік

реєстрації безробітних очікується після деокупації та припинення воєнних дій на цих територіях.

Отже, серед вірогідних ризиків скорочення кількості зайнятих за 2022 р. може досягти 5 млн осіб, а зрос-

тання рівня безробіття – 30 %. Тому у 2023 р. слід очікувати зменшення надходжень єдиного внеску та податку на доходи фізичних осіб у зв'язку із зниженням зайнятості населення [21].

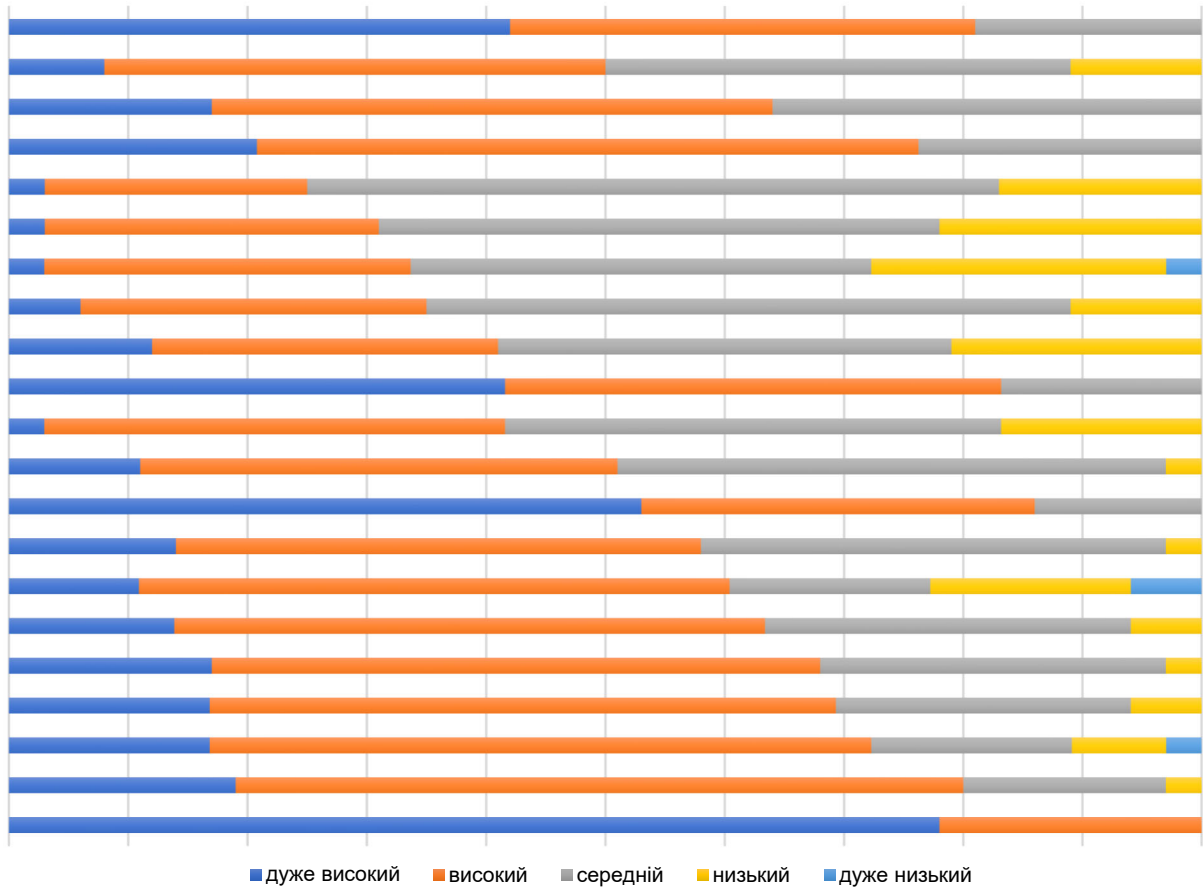

Рис. 4. Рівень ризику у фінансовому секторі за окремими факторами в 2022 р.

Джерело: [23].

6. Ризики, пов'язані зі сферою сільського господарства та продовольчої безпеки держави. До початку війни Україна була одним із найбільших постачальників продовольства та сільськогосподарської продукції на світовий ринок, тож протягом останніх п'яти років агропродовольча продукція забезпечувала до близько половини загального експорту держави. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну створило нові виклики у сфері сільського господарства та продовольчої безпеки держави.

Руйнування й суттєві пошкодження сільськогосподарської, складської та транспортної інфраструктури, а також енергетичної й переробної промисловості спричинили значне зниження експортних можливостей України та призвели до дефіциту продукції на світових ринках.

Війна докорінно змінила здобутки експортного потенціалу України і вплинула на світові ринки. Збір стабільного постачання з України аграрної продукції вже призвів до стрімкого зростання світових цін на зерно, тому важливо збільшити можливості його експорту для надходження валютної виручки в економіку України.

Здорожчання вартості пального й посівних матеріалів призвело до зростання вартості виробництва сільськогосподарської продукції та складнощів із фінансуванням поточної діяльності аграрного сектору. Якщо до

цього додати обмеження щодо реалізації продукції й доступу до фінансових ресурсів, то є суттєві загрози банкрутства аграрних підприємств.

Розглянуті негативні зміни у галузях сільського господарства вплинуть на обсяги надходжень податків та платежів до бюджету. Тому в 2023 р. сільськогосподарські товаровиробники потребуватимуть значної підтримки як за рахунок залучення інвестицій у галузь АПК, так і з боку держави [21].

7. Ризики, пов'язані з недостатньою прозорістю бюджету. Недостатня прозорість інформації та обізнаність громадськості щодо бюджету свідчать про приховування інформації та підвищують ризики у сфері державних фінансів. У 2021 р. індекс відкритості бюджету України сягнув 65 зі 100, що вище середньосвітового показника із 45. Індекс відкритості 61 або вище вказує на те, що країна публікує достатньо матеріалів, щоб підтримувати змістовне громадське обговорення бюджету. Це значний результат порівняно з іншими країнами (Румунія – 63, Вірменія – 61, Польща – 60, Чехія – 60, Угорщина – 44, Молдова – 57, Угорщина – 45).

Зважаючи на відсутність повного доступу до звітної інформації для всіх ДП в умовах воєнного стану, оцінка фіскальних ризиків, пов'язаних з їхньою діяльністю, ускладнилася. Наразі за таких обставин можна зробити

лише певні оцінки загального фінансового стану окремих державних підприємств, різких змін умов діяльності та їх впливу на фінансові показники. Моделювання результатів діяльності ДП у середньостроковій перспективі також є недоречним в умовах війни.

8. Ризики, пов'язані з неадекватним контролем витрат, що спричиняє шахрайство та корупцію в державному секторі. Кілька заходів вже вжито для запобігання цим ризикам. Найбільш вдалим прикладами є E-Data, ProZorro та DoZorro.

Для громадських активістів та ЗМІ портал надає можливість обговорити конкретний тендер із потенційними та наявними постачальниками, дізнатися їхню експертну думку щодо правильності формулювань у тендерній документації, отримати професійну експертизу тощо. Але головне, що це зручний інструмент для керування моніторингом – адже завдяки порталу стало надзвичайно легко вести облік перевірених процедур і виявлених порушень.

Держзамовники можуть не тільки оцінити конкретного постачальника, а й проаналізувати відгуки бізнесу, а також внести відповідні зміни в процес закупівель і створити власну систему управління ризиками.

Варто також зазначити, що останніми роками ведеться активна робота над упровадженням механізму для взаємодії інформаційно-телекомунікаційної системи Державного казначейства України з електронною системою закупівель та єдиним вебпорталом використання публічних коштів, підвищення відкритості та прозорості у діяльності Державної казначейської служби України.

Відповідно до повноважень, наданих Бюджетним кодексом України, органи Казначейства у разі виявлення порушень бюджетного законодавства розпорядниками та одержувачами бюджетних коштів застосовують такі заходи впливу, як:

- попередження про неналежне виконання бюджетного законодавства з вимогою усунути порушення;
- зупинення операцій з бюджетними коштами на рахунках, відкритих в органах Казначейської служби України.

9. Ризики, що пов'язані з недосконалістю підходів до аналізу результативності й ефективності бюджету програми. Необхідна комплексна оцінка ефективності та результативності витрат для оптимізування видатків державного бюджету в Україні. Метою такої оцінки є виявлення неефективних витрат і підвищення ефективності галузевої політики. Цього вдається досягти, оскільки на державному рівні запроваджено підготовку Бюджетної декларації як документа державного стратегічного планування, який визначає основні принципи бюджетної політики на середньострокову перспективу. Бюджетна декларація містить, зокрема, сукупний граничний обсяг видатків і граничний обсяг видатків головних розпорядників коштів державного бюджету, цілі й показники результату своєї діяльності (фактичний та очікуваний на середньострокову перспективу), загальну оцінку фінансових ризиків.

Важливо також зазначити, що запровадження гендерно орієнтованого бюджетування буде прогресивним механізмом за підвищення ефективності та результативності витратання бюджетних коштів в Україні. Закордонний досвід свідчить, що це дасть змогу підвищити якість надання державних послуг для задоволення потреб різних соціальних груп, оптимізувати обсяг і структуру бюджетних видатків, раціонально використовувати кошти платників податків. Ці заходи сприятимуть послідовній та прогнозованій фінансовій політиці, зміцненню фінансової дисципліни,

оцінці впливу реформ і врахування їхніх наслідків у середньостроковій перспективі, підвищення ефективності та результативності державних витрат.

Нова система бюджетного планування спрямована на досягнення стратегічних цілей. Найважливішим пріоритетом є вдосконалення якості послуг, що надаються з державного бюджету. Аналіз стійкості державних фінансів в Україні має враховувати національні особливості економічного, фінансового та соціального розвитку, а також ризики, які можуть спричинити несприятливі наслідки.

10. Ризики шахрайства й ухилення від сплати податків. На початку січня 2017 р. Україна взяла на себе зобов'язання виконати так званий мінімальний стандарт для Плану дій BEPS. Приєднання України до BEPS означає, що Україна зобов'язана застосовувати мінімальні стандарти BEPS, включено з такими кроками:

- ефективна протидія шкідливій податковій практиці з використанням принципу прозорості;
- недопущення надання пільг, передбачених міжнародними договорами, за неналежних обставин;
- обов'язкові правила розкриття інформації;
- створення більш ефективних механізмів вирішення спорів.

На виконання Плану дій BEPS Кабінет Міністрів України спільно з НБУ подав проект закону "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо реалізації Плану протидії розмиванню бази оподаткування та виведення прибутку з-під оподаткування". У 2018 р. Міністерство та НБУ оприлюднили проект цього закону, який покликаний підтримати фінансову стабільність у країні в умовах переходу до вільного руху капіталу, підвищити ефективність податкового регулювання та запровадити єдині вимоги до прозорості ведення бізнесу в Україні за міжнародними стандартами.

Ухвалення цього законопроекту дасть змогу уникнути визнання України країною, яка не співпрацює з питань оподаткування, а також розширить можливості українського бізнесу для повноцінної діяльності на зовнішніх ринках, уникнення упередженого ставлення з боку іноземних контрагентів, банків та інвесторів.

Слід зауважити, що неефективність управлінських дій у системі державних фінансів впливає на виникнення негативних явищ у всіх сферах життя українського суспільства. Система потребує принципово нових підходів до використання фінансових ресурсів у напрямі їхнього раціонального використання та розподілу.

Саме сфера державних фінансів є тим сегментом у державі, який потребує нових підходів до управління й пошуку нових шляхів удосконалення використання державних коштів. Ця проблема актуальна в сучасних реаліях, тому потребує підвищеної уваги та скоординованих зусиль, а також має забезпечити ефективне управління державними фінансами щодо формування й розподілу державних централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних державі та місцевим органам влади для виконання своїх функцій.

Підсумовуючи зазначимо, що основними ризиками для виконання державного бюджету в 2023 р. є:

- значно уповільнене відновлення економіки через складний набір факторів воєнного стану, включено зі зниженням виробничого потенціалу, високим рівнем безробіття, пригніченим та викривленим споживчим попитом і втратою трудового потенціалу;
- загострення тенденцій світової економічної кризи в енергетичній сфері та на фінансових ринках, що може вплинути на міжнародну підтримку України;

- обмежувальне стимулювання економіки через надмірно жорстку монетарну політику НБУ та звуження банківського кредитування бізнесу;

- скорочення державних програм підтримки економіки або їх недостатній обсяг для досягнення стабілізації, що може призвести до побічних ефектів зниження сукупного попиту й податкових надходжень до бюджету;

- фінансова стабільність державних фінансів погіршилася через можливі труднощі із залученням достатніх обсягів фінансових ресурсів та високу вартість внутрішніх державних запозичень.

Отже, щоб зменшити ризики державних фінансів, потрібні послідовні кроки щодо забезпечення бюджету надійними джерелами доходів, реформування його видаткової частини, а також удосконалення бюджетного процесу з метою створення умов для покращення якості й ефективності бюджетних рішень. Управління ризиками державного бюджету здійснюється з метою підвищення рівня безпеки. Основними рекомендаціями є такі:

1. *Розширення державних програм підтримки бізнесу*, що є основними рушіями кредитування в умовах війни. Зважаючи на успіх цих програм, доцільно збільшити їхні обсяги та охопити ширше коло позичальників. Крім того, запланований обсяг витрат на цю програму в 2023 р. має бути переглянутий з урахуванням перспектив зростання кредитного портфеля й підвищення ринкових процентних ставок.

2. *Оптимізація бюджетних видатків*. Для стабілізації стану національної економіки України в довгостроковій перспективі необхідно забезпечити підвищення рівня й ефективності використання бюджетних коштів за рахунок збільшення частки видатків, спрямованих на розвиток та модернізацію економіки, за рахунок скорочення витрат на утримання бюрократичного апарату, зменшення податкового тиску на суб'єктів господарювання шляхом вдосконалення системи адміністрування податків, що сприятиме збільшенню обсягу власних коштів підприємств, які можуть бути використані на інвестиційні цілі.

Головною загрозою безпеці державного фінансового сектору в Україні на сучасному етапі є поглиблення економічної кризи, яка посилюється погіршенням фінансового стану підприємств, банків, посилює ризики недоотримання податків державою, призводить до збільшення дефіциту державного бюджету та державного боргу. Тому основні напрями відбудови, які потребують значної частини бюджетних коштів, такі:

- реконструкція та модернізація транспортної й енергетичної інфраструктури;
- соціальна реабілітація та відновлення соціальних закладів, що постраждали від війни;
- ремонт і реконструкція житлового фонду;
- відбудова пошкоджених сільськогосподарських об'єктів;
- розширення виробничих потужностей військово-промислового комплексу;
- реконструкція оптимізованої під нові потреби мережі закладів освіти та охорони здоров'я, продовження реформ у цих сферах;
- відновлення й модернізація промислових об'єктів, створення робочих місць та підтримка малого й середнього підприємництва [24].

3. *Наближення умов розміщення ОВДП до ринкової вартості гривневих ресурсів*. Міністерство фінансів має збільшити розміри ринкових запозичень для покриття дефіциту бюджету та мінімізувати пряме фінансування від Нацбанку. Банки, які традиційно є головними креди-

торами держави, мають достатні резерви ліквідності для інвестування в ОВДП. Низька прибутковість поточних військових облігацій їх стримує. Підвищення ставок ОВДП сприятиме підвищенню попиту на них. Водночас це потенційно зменшить обсяги фінансування емісії в бюджеті НБУ, у такий спосіб знизивши цінові та фінансові ризики стабільності.

4. *Застосування фіскальних правил*. Найчастіше для мінімізації негативного впливу ризиків дефіциту бюджету використовують фіскальні правила. Як показує міжнародний досвід, фіскальні правила та норми запроваджуються з різних причин, а саме: забезпечення макроекономічної стабільності (Японія); підвищення довіри до фіскальної політики уряду (Канада); забезпечення довгострокової стабільності фіскальної політики (Нова Зеландія).

Експерти МВФ рекомендують розробляти фіскальні правила на основі цілей, скоригованих на циклічні коливання. Обов'язковою умовою для ефективного функціонування бюджетних систем у сучасних умовах є встановлення певних фіскальних правил, що вважаються найважливішими інноваціями останніх двох десятиліть. Такі норми зазвичай обмежують ключові показники бюджету (рівень бюджетного дефіциту, державного боргу, сукупні доходи та видатки бюджету). І хоча емпіричні дослідження не дають однозначної відповіді на питання, чи сприяє запровадження фіскальних норм скороченню ризиків функціонування системи державних фінансів, такі норми мають бути доповненням до збалансованих процедур для прийняття бюджетних рішень і бюджетного процесу загалом і змусити владу жити за коштами.

5. *Урегулювання питання втраченого житла та потенційно проблемної іпотеки*. Чинне законодавство дозволяє позичальникам призупинити обслуговування кредиту до отримання компенсації за пошкоджене або втрачене майно. Порядок подальшого вирішення кредитних відносин залежатиме від ступеня шкоди, завданої позичальнику та його майну. Водночас реалізується принцип розподілу збитків: держава і банк ділять збитки, що виникають від погашення кредитної заборгованості. Для ефективної роботи механізму необхідно визначити порядок надання компенсації позичальникам та ініціювання виплат.

6. *Диверсифікація оподаткування імпорту*. Варто зазначити, що зменшення імпортних мит у перші місяці війни дало змогу забезпечити попит України на дефіцитні товари, що було необхідно насамперед для ефективного відсічі загарбникам. Ввізне мито тепер повертається. Уряд також має ввести додаткові імпортні мита на некритичні категорії товарів і послуг. Це матиме потенціал для збільшення надходжень до бюджету та зменшення дисбалансу на валютному ринку.

Висновки. Підвищення ефективності використання державних фінансів, що має вирішальне значення для економічного розвитку України та підвищення добробуту громадян, можна досягти, зокрема, шляхом системного вдосконалення механізму державного управління центральними й місцевими органами виконавчої влади.

Запровадження ризик-орієнтованого механізму державного управління в системі державного внутрішнього фінансового контролю є важливою запорукою ефективної реформи державного управління, яка зменшить кількість проблемних питань діяльності органів державної виконавчої влади та, відповідно, підвищення конкурентоспроможності країни.

Отже, для зменшення ризиків державних фінансів потрібні послідовні кроки щодо забезпечення бюджету надійними джерелами доходів, реформування його видаткової частини, а також удосконалення бюджетного

процесу з метою створення умов для підвищення якості й ефективності бюджетних рішень.

Дискусія. У статті проаналізовано управління ризиками державних фінансів в Україні, розглянуто іноземний досвід у період кризи і запропоновано шляхи вдосконалення. У світовій практиці розглядається багато різних інструментів пом'якшення фіскальних шоків у кризові періоди. Так само країни використовують різні інструменти залежно від рівня їхнього економічного розвитку та ступеня впровадження системи управління ризиками у фіскальні процеси. Охарактеризовано країни шляхом використання таких бюджетних інструментів:

- застосування фіскальних правил. Найчастіше для мінімізації негативного впливу ризиків дефіциту бюджету використовують фіскальні правила. Експерти МВФ рекомендують розробляти фіскальні правила на основі циклічно скоригованих цілей;
- здійснення бюджетних видатків соціального характеру, зокрема бюджетної дотації під час кризи, і навіть субсидії підприємствам на створення або збереження нових робочих місць, а також на перекваліфікацію працівників; дотації підприємствам за наймання працівників, зайнятих понад 6 місяців; дотації підприємству за кожного працівника, що залишився;
- надання стимулів інноваційно-інвестиційного характеру, пов'язаних із додатковим ризиком, але очікуваний прибуток має його компенсувати.

Результати дослідження дають підстави стверджувати про вдосконалення системи управління ризиками державних фінансів, яка має полягати в тому, що ці заходи передбачають першочергову допомогу суб'єктам господарювання та населенню, а також мають дати поштовх для подальшого економічного зростання. Результатом ефективного бюджетного стимулювання має стати підтримка стратегічно важливих для країни галузей економіки.

Потребують подальших досліджень теоретичні й практичні аспекти застосування цих заходів в Україні, що сприятиме активізації інвестиційних процесів, інноваційно-технологічній модернізації виробництва, формуванню інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки, а головне – забезпечить реалізацію пріоритетних і першочергових завдань щодо відновлення економіки та модернізації системи публічних фінансів країни.

Список використаних джерел

1. Бліщук К. М. Нові підходи в управлінні публічними фінансами. Ефективність державного управління. 2018. (50). URL: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.50.2017.150641>
2. Бондаренко Л. А. Побудова системи ризик-менеджменту в комерційному банку. Фінанси України, 2003. № 9, с. 85–93.
3. Варналій З., Онищенко С. & Маслій А. Threat prevention mechanisms of Ukraine's economic security. *Economic Annals-XXI*, 2016. 159 (5–6), 20–24. URL: <https://doi.org/10.21003/ea.V159-04>
4. Даниленко А., Зимовець В. Моніторинг факторів, що створюють ризики стабільності державних фінансів України: науково-аналітичні

- матеріали. 2015. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/Моніторинг-факторів-що-створюють-ризик-стійкості-державних-фінансів.pdf>
5. Державна фіскальна служба України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Дрозд І. К., Письменна М. С., Поєрїбна Н. В. Реалізація принципу відповідальності у системі фінансового контролю публічних закупівель. Науковий вісник Полісся. 2021. 2 (14), 78–82. URL: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2\(14\)-78-8](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2(14)-78-8)
7. Гасанов С. С. Фіскальні ризики та фіскальне таргетування в системі управління державними фінансами за умов інституціональної невизначеності / С. С. Гасанов // Наукові праці НДФІ, 2017. № 2. С. 5–24.
8. Гречаніченко О. О. Ризик-орієнтоване управління як механізм публічного управління державними фінансами в Україні. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2018. № 5. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1238> (дата звернення: 21.10.2022).
9. Іваницька О. М., Кошук Т. М. Аналіз підходів до управління фіскальними ризиками в контексті світового досвіду. "Фінанси України", № 9. 2019.
10. Козоріз Л. О. Міжнародний досвід мінімізації фіскальних ризиків в умовах макроекономічних шоків. Інвестиції: практика та досвід. 2020. № 24. С. 72–81. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.24.72
11. Луніна І. Ризики державних фінансів України та шляхи їх мінімізації. Фінанси України, 2012. 2, 4–15.
12. Лютий І., Кравченко М. Світова економічна криза: загрози та ризики у функціонуванні системи державних фінансів України. Економіка та держава. 2014. 7, 24–27.
13. Міністерство фінансів України. Інформація про фіскальні ризики та їх вплив на показники державного бюджету в 2021 році. 2021. URL: <https://mof.gov.ua>
14. Білоусова О. С., Гаркавенко В. І., Даниленко А. І. та ін. Ризики і загрози фінансовій безпеці сектору державних фінансів та шляхи їх подолання. К.: ДННУ "Акад. фін. управління", 2013. 308 с.
15. Рожко О. The formation of new public finance management system within the framework of modern theory of public finance. *Innovative Solutions in modern science*, 2016. 9 (9), 107–116.
16. Рожко О., Ткаченко Н., Коваленко Ю. Науково-методичний підхід до бюджетного стратегування за допомогою застосування програмно-цілового методу. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2021. 2 (33), 335–344. URL: <https://doi.org/10.18371/fcaptr.v2i33.206974>
17. Рябушка Л. Б., Кубах Т. Г., Павлик І. М. Сучасні підходи до управління фіскальними ризиками: методологія та практика. *Бізнес Інформ*. 2021. № 5, с. 339–348. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-339-348>
18. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. (n.d). URL: <https://www.coso.org/Pages/default.aspx>
19. Everaert, G., Fouad, M., Martin, E., & Velloso, R. (2009). *Disclosing fiscal risks in the post-crisis world*. International Monetary Fund. URL: <https://doi.org/10.5089/9781455241125.004>
20. Open Budget Survey. (2021). *Open Budget Survey 2021: Ukraine*. URL: <https://internationalbudget.org/uk/open-budget-survey/country-results/2021/ukrayina>
21. Інформація про фіскальні ризики (включаючи умовні зобов'язання та квазіфіскальні операції) та їх вплив на показники державного бюджету у 2023 році. URL: <https://mof.gov.ua/uk/download/page/3993>
22. Данилишин Б. Бюджет 2023: реалістичність та ризики. 2022. URL: <https://espresso.tv/byudzhet-2023-realisticnist-ta-riziki>
23. Банкіри назвали найбільші ризики для фінансового сектору України. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/bankiri-nazvali-naybilshi-riziki-finansovogo-1669984472.html>
24. Богдан Т. Війна і державні фінанси: скільки потрібно грошей на відновлення і де їх брати. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382/>

Received: 21/10/2022

1st Revision: 07/11/2022

Accepted: 05/12/2022

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

D. Tretiak, PhD (Econ.), Associate Prof.
ORCID ID: 0000-0002-1610-6905,
N. Miedviedkova, PhD (Econ.), Associate Prof.
ORCID ID: 0000-0001-6359-561X
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

MANAGING FISCAL RISKS TO THE UKRAINIAN STATE BUDGET IN A WARTIME

The article analyzes the risk management of public finances in Ukraine, considers foreign experience during the crisis, and suggests ways for improvement. The tools for mitigating fiscal shocks in times of crisis are considered, and tools that are used in a world practice are identified. The financial and economic crises have become an obvious indicator of what tools different states are ready to use, depending on the level of their economic development and the degree to which risk management is implemented in fiscal processes.

Risks of public finance are defined: macroeconomic risks; risks associated with public debt and government guarantees; risks related to the activities of public sector entities; risks associated with the financial sector; risks related to the social sphere; risks associated with the sphere of agriculture and food security of the state; risks associated with insufficient transparency of the budget; risks related to inadequate cost control, which

leads to fraud and corruption in the public sector; risks related to the imperfection of approaches to the analysis of the effectiveness and efficiency of the program budget; risks of fraud and tax evasion.

The countries are characterized by using the following budgetary instruments: application of fiscal rules, implementation of budget expenditures of a social nature, giving incentives of an innovative and investment kind. The risk-based method in the system of public finances in the face of global challenges has been improved, and measures to improve public finance management in Ukraine have been proposed.

Main recommendations were proposed: expansion of government business support programs, optimization of budget expenditures, approximation of the terms of placement of government bonds to the market value of resources in national currency, improvement of fiscal rules, and diversification of import taxation.

Keywords: risk management, fiscal risks, state budget, budget expenditures, budget transparency, fiscal rules.

References (in Latin): Translation / Transliteration / Transcription

1. Blishchuk, K. M. (2018). New approaches to managing public finances. *Public Administration Efficiency*, (50). Retrieved from: <https://doi.org/10.33990/2070-4011.50.2017.150641>
2. Bondarenko, L. A. (2013). Building a risk management system in a commercial bank. *Finances of Ukraine*, № 9, pp. 85–93.
3. Vamalii, Z., Onyshchenko, S., & Maslii, A. (2016). Threat prevention mechanisms of Ukraine's economic security. *Economic Annals-XXI*, 159 (5–6), 20–24. Retrieved from: <https://doi.org/10.21003/ea.V159-04>
4. Danylenko, A., Zymovets, V. (2015). Monitoring of factors that create risks to the stability of public finances of Ukraine: scientific and analytical materials. Retrieved from: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2015/Моніторинг-факторів-що-створюють-ризики-стійкості-державних-фінансів.pdf>
5. State Fiscal Service of Ukraine. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Drozd, I. K., Pysmenna, M. S., & Pohribna, N. V. (2021). Implementation of the principle of responsibility in the system of monetary control of public procurement. *Scientific Bulletin of Polissya*. 2 (14), 78–82. Retrieved from: [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2\(14\)-78-8](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2018-2-2(14)-78-8)
7. Hasanov, S. S. (2017). Fiscal Risks and Fiscal Targeting in the Public Financial Management System in Conditions of Institutional Uncertainty. *Scientific works of Scientific Research Financial Institute*, № 2, pp. 5–24.
8. Hrechanichenko, O. O. (2018). Risk-based management as a mechanism for public management of public finances in Ukraine. *Public administration: improvement and development*, № 5. Retrieved from: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1238> (дата звернення: 21.10.2022).
9. Ivanytska, O. M., Koshchuk, T. M. (2019). Analysis of approaches to fiscal risk management in the context of world experience. "Finance of Ukraine", № 9.
10. Kozoriz, L. O. (2020). International experience in minimizing fiscal risks in the context of macroeconomic shocks. *Investments: practice and experience*, № 24, pp. 72–81. DOI: 10.32702/2306-6814.2020.24.72
11. Lunina, I. (2012). Public finance risks and ways to minimize them. *Finance of Ukraine*, 2, 4–15.
12. Liutyi, I., Kravchenko, M. (2014). The global economic crisis: threats and risks in the functioning of the public finance system of Ukraine. *Economy and the state*, 7, 24–27.
13. Ministry of Finance of Ukraine. (2021). Information on fiscal risks and their impact on state budget indicators in 2021. Retrieved from: <https://mof.gov.ua>
14. Bilousova, O. S., Harkavenko, V. I., Danylenko, A. I. (2013). Risks and threats to the financial security of the public finance sector and ways to overcome them. K.: Academy of financial management, 308 p.
15. Rozhko, O. (2016). The formation of new public finance management system within the framework of modern theory of public finance. *Innovative Solutions in modern science*, 9 (9), 107–116.
16. Rozhko, O., Tkachenko, N., & Kovalenko, Yu. (2021). Scientific and methodological approach to budget strategizing through the application of the program-target method. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 2 (33), 335–344. Retrieved from: <https://doi.org/10.18371/fcaptop.v2i33.206974>
17. Riabushka, L. B., Kubakh, T. H., Pavlenko, I. M. (2021). Modern approaches to managing fiscal risks: methodology and practice. *Business Inform*, № 5, pp. 339–348. Retrieved from: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2021-5-339-348>
18. Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission. (n.d.). Retrieved from: <https://www.coso.org/Pages/default.aspx>
19. Everaert, G., Fouad, M., Martin, E., & Velloso, R. (2009). *Disclosing fiscal risks in the post-crisis world*. International Monetary Fund. Retrieved from: <https://doi.org/10.5089/9781455241125.004>
20. Open Budget Survey. (2021). *Open Budget Survey 2021: Ukraine*. Retrieved from: <https://internationalbudget.org/uk/open-budget-survey/country-results/2021/ukrayina>
21. Information on fiscal risks (including contingent liabilities and quasi-fiscal operations) and their impact on government budget indicators in 2023. Retrieved from: <https://mof.gov.ua/uk/download/page/3993>
22. Danylyshyn, B. (2022). Budget 2023: realism and risks. Retrieved from: <https://espresso.tv/byudzhnet-2023-realisticnist-ta-riziki>
23. Bankers called the greatest risks for the financial sector of Ukraine. Retrieved from: <https://www.rbc.ua/rus/news/bankiri-nazvali-naybilshi-riziki-finansovogo-1669984472.html>
24. Bohdan, T. (2022). War and public finances: how much money is needed for restoration and where to get it. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/11/3/693382/>